

В. І. ОСЬОДЛО, канд. психол. наук
(Військовий гуманітарний інститут НАОУ, м. Київ)

Л. З. СЕРДЮК, канд. психол. наук
(Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, м. Київ)

МОТИВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК ФАКТОР САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 11, с. 84–86

Розглядаються особливості мотиваційної спрямованості студентів. Виявляється динаміка домінуючих мотивів навчальної діяльності, засобів підтримання мотивації та джерел міжособистісної напруженості.

Проблема мотиваційної спрямованості діяльності приваблює дослідників усіх часів тим, що проникнення в сутність мотиваційних утворень, пізнання закономірностей їх творення та мінливості забезпечує можливість прогнозування та оптимізації людської діяльності в різних її сферах.

Розглянемо питання, пов'язані з виявленням мотиваційної спрямованості студентів, домінуючих мотивів навчання як провідного виду діяльності, потреб і шляхів їх реалізації, джерел напруженості, особливостей відносин з оточуючими тощо.

Існуючі концепції мотивації різняться теоретичними та термінологічними установами, що зумовлює відсутність єдиного розуміння мотиваційних термінів і складових мотивації людини. Різноманітні теорії мотивації характеризуються різноманітністю поглядів передусім щодо пояснення змістовного та динамічного аспектів мотивації, а також акцентами у вивченні чинників детермінації поведінки.

Так, спонукальними факторами можуть бути виключно зовнішні умови (Б. Скіннер, Дж. Уотсон, Е. Торндайк та ін.), інстинктивні сили (А. Адлер, К. Лоренц, З. Фрейд, Штерн та ін.), потреби (Ф. Герцберг, Д. Мак-Клелланд, А. Маслоу та ін.).

Мотиваційні процеси розглядаються на рівні психофізіологічних процесів, що відбуваються в нервовій системі (Е. Даффі, І. П. Павлов, Д. Хебб, П. Янг та ін.), на енергетичному рівні (З. Фрейд), на рівні смислів та внутрішньої організації особистості (Б. С. Братусь, Б. В. Зейгарник, Д. О. Леонт'єв, О. М. Леонт'єв та ін.).

Серед факторів, що впливають на формування мотивів, виокремлюють пізнавальні одиниці [11; 12], ймовірність досягнення успіху та рівень домагань [7; 9], уявлення та очікування [2], особистісні конструкти [10], переконання, цінності, які становлять психологічну концепцію поведінки [6; 8].

Під мотивацією розумітимемо сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості. При цьому джерела активації можуть бути детерміновані як психологічними властивостями суб'єкта поведінки, так і зовнішніми умовами й обставинами його діяльності. Іншими словами, йдеться про диспозиційну і ситуативну мотивацію, а найважливішими диспозиціями, які можуть перетворитися на риси особистості, є мотиви досягнення успіхів, уникнення невдачі, тривожність, локус контролю, самооцінка, рівень домагань [1; 3].

Особливості мотиваційної сфери розглядаються в сукупності таких показників, як когнітивні компоненти (усвідомлення важливості та потреби діяльності, оцінка ймовірності досягнення результату тощо); афективні компоненти (ставлення до результату діяльності, його емоційна привабливість тощо); валентність об'єкта досягнення (емоційні ставлення та система цінностей); характеристика детермінант вибору; виявлення захисних механізмів.

У дослідженні нами використано проективну методику "Незакінчені речення" у варіанті Л. С. Солнцевої та Т. В. Галкіної [5], що забезпечує можливість вивчення особистісних і мотиваційних утворень різного рівня існування.

У дослідженні брали участь 62 студенти I–III курсів психологічних спеціальностей. Відповідно вибірку було поділено на три групи.

Вивчення мотиваційної спрямованості особистості передбачало виявлення характеру стимулів, пов'язаних з домінуючими компонентами мотиваційної сфери, і показало, що студенти всіх груп усвідомлюють важливість і потрібність навчання, визнають правильність вибору спеціальності. Основними мотивами навчання є особистісний розвиток, інтерес, бажання стати кваліфікованим спеціалістом.

Перспективу навчання студенти вбачають у можливості саморозвитку, самореалізації, розширенні світогляду, досягненні успіху, самостійності та незалежності. Важливість і корисність занять значущо корелює з перспективою і новизною, тобто важливість і корисність інформації поєднується з інтересом, захопленістю, а іноді з таємничістю та романтичністю. Ставлення до різноманітних заохочень обернено пов'язано з перспективою та новизною, а види заохочення, у свою чергу, характеризуються певними відмінностями. На перших курсах навчання підтримується переважно за рахунок самозадоволення, підвищення самооцінки, самоповаги, усвідомлення потрібності; підкріпленням при цьому є похвала; на III курсі похвали вже іноді недостатньо — найкращим засобом є подарунки і навіть гроші.

В аналізі найхарактерніших для студентів способів підтримання мотивації при можливості дії фруструючих та інших негативних психогенних факторів виявлено окремі міжгрупові відмінності, які в певний спосіб співвідносяться з показниками ситуативної адаптації.

На I курсі яскраво виражено штучне цілепокладання у поєднанні з високими показниками життєвих цілей та позитивним ставленням до майбутнього, яке оцінюється студентами як недостатньо визначене, але перспективне, успішне, а життєвими цілями є щастя, успіх, робота та гроші. Для цієї групи характерні позитивне ставлення до колег і викладачів, неприйняття критики, готовність прийняти іншу роль та помірний пошук позитивних стимулів. На II курсі також виражене штучне цілепокладання, але у поєднанні зі спрощенням поведінки і активним пошуком позитивних стимулів. Майбутнє оцінюється менш позитивно, проте як прекрасне, вдале, щасливе, але іноді туманне і невизначене; життєвими цілями при цьому є щастя, незалежність, слава, визнання і влада. Ставлення до колег і викладачів менш доброзичливе. На III курсі показники

штучного цілепокладання суттєво знижуються, відбувається активний пошук позитивних стимулів, ставлення до колег і викладачів стає менш позитивним і при цьому зростають потреба та цінність дружби. Майбутнє характеризується як визначене, стабільне, успішне, цікаве. Життєвими цілями є значущість, визнання, корисність людям і матеріальний добробут.

Виявлено також певні відмінності у джерелах тривожності студентів, що обернено пов'язано з показником оцінки власних здібностей. На I курсі студенти бояться публічних виступів, власної некомпетентності, майбутнього, непотрібності, безцільного життя. Студенти II курсу переважно бояться відсутності уваги, самотності, нереалізованості, а студенти III курсу — невдач, помилок, загального неприйняття. Відмінності у джерелах тривожності пов'язані з різними механізмами психологічного захисту: на I курсі переважають механізми фантазії та сублімації, на II — сублімації та раціоналізації, на III — витіснення.

Отже, навчальна діяльність студентів є полімотивованою. Основними мотивами, які детермінують діяльність, є її результат (створений продукт, засвоєні знання та ін.); задоволення від процесу діяльності; винагорода за діяльність (плата, підвищення в посаді, визнання), досягнення успіху в діяльності; уникнення невдачі. Оскільки кожний з цих мотивів може давати різний внесок у загальну мотивацію діяльності, причому як позитивний, так і негативний, вивчення особливостей мотиваційної спрямованості дає можливість виявляти порушення в системі відносин студентів і на цій основі урізноманітнювати засоби і методи навчання, ставити конкретні та реальні завдання й цілі, а враховуючи те, що у студентів може акцентуватися страх невдачі, коригувати психологічний захист, застосовувати в разі потреби позитивну оцінку досягнень і тим самим створювати найоптимальніші умови підтримання навчального процесу.

Література

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности. — М., 1976.
2. Виллюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. — М., 1991.
3. Ковалев В. И. Мотивы поведения. — М., 1998.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М., 1975.

5. Солнцева Л. С., Галкина Т. В. Метод исследования личности учащегося. — М., 1993.
6. Франкл В. Э. Человек в поисках смысла: Пер. с англ. — М., 1990.
7. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: Пер. с нем. — М., 1986.
8. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии. — М., 1975.
9. Atkinson G. W. Motivational determinants of risk-taking behavior // *Psychol. Rev.* — 1957. — V. 70, № 9.
10. Cattell R. B., Warburton F. W. Objective personality and motivation tests / Urbana et al. — Illinois: Univ. of Illinois Press, 1967.
11. Festinger L. A. A theory of cognitive dissonance. — Stanford, California: Stanford Univ. Press, 1957.
12. Levin K. The Dynamic Theory of Personality. — N. Y., 1935. — P. 112–135.